

Skogsbruket

Denna näringsgren, som under många decennier haft en dominerande ställning inom socknen, fick sin egentliga upprinnelse under 1840-talet. Dessförinnan gav skogarna ringa pekuniärt utbyte. Råvara gav skogen visserligen till tjärbränning, kolning och pottaskebränning, men det var högst obetydliga ingrepp detta medförde på den tidens väldiga skogsområden. Där hämtade nybyggaren och bonden sin ved och sitt byggnadstimmer, men något kontant utbyte blev det inte.

Skogen som ekonomisk faktor är intimt förknippad med handelshuset James Dickson & Co, Gideå & Husums AB samt Mo och Domsjö AB.

I stora drag är förhistorien följande:

År 1804 anlades Gideå Bruk, där stångjärnssmide framställdes. Till bruket hörde även såg och kvarn. Bruket övertogs år 1846 av bröderna friherrar James och Oskar Dickson i Göteborg, eller som det vanligen kallades Handelshuset James Dickson & Co. Som företrädare för firman tjänstgjorde den nitiske disponenten Ludvig Trolle som verkställande direktör.

Sågverksrörelsen kom alltmer att dominera, och år 1870 avvecklades järnsmidet. Den tidigare uppförda sågen i Husum hade även kommit i firmans ägo. För handelshuset var det nu angeläget att skaffa sig råvaror, dvs. sågtimmer, till sina sågar. Fördenskull gjordes stora skogsinköp bl. a. efter Gideälven med bivattendrag.

Handelshuset James Dickson & Co sålde 1875 sågverksrörelsen med skogar till Gideå & Husum AB, vilket år 1903 förvärvades av det år 1873 bildade Mo och Domsjö AB.

För att återgå till skogsköpen i Björna, vilka inleddes i början av 1850-talet, var det i allmänhet vanligt, att handelshuset Dickson och senare även Gideå & Husums AB först köpte avverkningsrätten på vissa år, och när den tiden var utgången, köptes hemmanen på

Mycket grovvuxen skog har avverkats och avverkas fortfarande på Nyby byaskog. 1955 avverkades vid Myrbacken granen å fotot, vilken innehöll 227 kubikfot och var mer än en meter i diameter på brösthöjd. Sittande på en av stockarna är faktor Torsten Norlin och skogsarbetare Holger Rundkvist.

evärdelig tid. För att exemplifiera förfarandet vid dessa skogsköp har författaren valt att beskriva dessa i den äldre byn *Björna* och den unga byn *Nybyn*. I de byar, där skogsförvärv gjordes, är förfarandet likartat även om tiden för förvärven är annan. Skogsköpen i *Gide by* har upptagits under den byns beskrivning.

Skogsförvärv i Björna by

År 1852 sålde bönderna Johan Johansson, Jonas Jonsson, Erik Andersson, Johan Persson och Anders Andersson d. ä. avverkningsrätten på sina hemman till *Gideå Bruks* ägare herrar James Dickson & Co. Affären slöts med disponent Ludvig Trolle.

Enligt köpekontraktet upplät bönderna sin andel i *Björna bys* sågtimmerskog, tall och gran (laga skifte hade ej hållits). Trakten anges i kontraktet med följande gränser: »Från punkt 2 å byns karta belägen vid *Lillån*, därifrån efter ån till det ställe, där pastorsboställets skogsmark vidtager. Ifrån knäröset nedanför byns husbehovsskog fortgår sträckningen upp till sågen samt därifrån efter *Nyby* sommarväg till *Rötjärnbäcken*, följer sedan samma bäck till *Rötjärnens* utlopp och därifrån i rak sträcka till nedre ändan av holmen i *Mattarboforsen*. Allt vad som är beläget på södra, västra och norra sidorna av de bestämda gränserna tillägnas *Gideå Bruks* ägare på 50 års tid emot en överenskommen köpeskilling av 13.000 riksdaler i riksgäldssedlar.»

Vid köpet var bl. a. följande villkor fästade:

1. Träden skulle minst lämna en stock om 17 fots längd och 9 tum i lilländan.
2. Bruksägarna ägde rätt till fri flottning genom byns ägor mot en ersättning av en tunna salt årligen. De fick även ta skog från byaskogen för byggande av flottningsrännor o. d.
3. På den upplåtta marken skulle hemmansägarna få hugga ved och byggnadstimmer, hugga tjära- och pottaskaved samt svedja på anvisat ställe, där inte timmerskogen skadades.

År 1848 hade Gideå Bruks ägare köpt hemmanet nr 2 om $3\frac{3}{4}$ seland av Per Persson d. y. för 5.500 riksdaler riksgäldssedlar, och år 1852 hade James Dickson & Co köpt hemmanet nr 4 om $3\frac{3}{4}$ seland på auktion av Johan Johanssons sterbhus för 2.333 riksdaler riksgäldssedlar. Tillsammans var hemmanen på $7\frac{1}{2}$ seland.

Som betalning för avverkningsrätten skulle bönderna tillsammans dels få 6.600 riksdaler riksgälds kontant i flera dellikvider, dels de två hemmanen. Dessa skulle delas, så att Johan Johansson fick $2\frac{1}{2}$ seland och de övriga hemmansägarna $1\frac{1}{4}$ seland vardera. Skogen på dessa hemman skulle ägas av hemmansägarna, dock hade bruksägarna även där avverkningsrätt på 50 år.

Senare såldes följande avverkningsrätter:

1. År 1873 såldes diverse avverkningsrätter (17 fot, 9 tum) till Gimbertsson och Unge i Husum av bönderna Jonas Jonsson från hemmanet $1\frac{1}{4}$ seland nr 2 och 4, J. F. Malmgren från hemmanet $3\frac{1}{3}$ seland nr 1, 2, 3 och 4. Erik Bernhard Rådström från hemmanet $3\frac{1}{3}$ seland nr 1, 2, 3 och 4. Olov Mårtensson från hemmanet $3\frac{1}{3}$ seland nr 1, 2, 3 och 4. Avverkningsrätten gällde 20 år, och bönderna erhöll tillsammans 10.250:- kronor.
2. Bonden Jonas Jonsson sålde 1873 avverkningsrätten på 20 år (17 fot, 9 tum) till Örnsköldsviks Ångsågs AB för 5.500:- kronor.
3. År 1882 sålde bonden Anders Andersson på 26 år avverkningsrätten (15 fot, 9 tum) till Gideå & Husums AB för 3.800:- kronor. Det gällde skiftet från Gide älv till Björna lillå.
4. Bönderna Jonas och Per Grundström sålde avverkningsrätten år 1884 på skogsskiftet från Gideälven mot Gidenäset på 50 år för tillsammans 5.250:- kronor. Köpare var Örnsköldsviks Ångsågs AB.
5. Samma säljare sålde 1884 till Örnsköldsviks Ångsågs AB avverkningsrätten på 25 år på ett skogsskifte väster om Västersjön. Minimimåttet på rotstockarna 15 fot långa och 8 tum i topp. Köpesumman var 2.000:- kronor.

Innan tiden för avverkningsrättigheterna var ute, sålde bönderna sina hemman enligt följande:

1. År 1876 sålde bonden Jonas Jonsson hemmanet $3\frac{3}{4}$ seland till Gideå & Husums AB för 7.000:- kronor. Hemmanet var totalt på 322 hektar, därav avrösningsjord (skogsmark) 275 hektar.
2. År 1891 sålde bonden Per Grundström hemmanet $2\frac{1}{2}$ seland till Gideå & Husums AB för 8.500:- kronor.
3. Bonden Per Erik Johansson sålde 1892 hemmanet 5 seland nr 3 och 4 till Gideå & Husums AB för 16.000:- kronor. Från försäljningen undantogs torpet på Fredriksbacken.
4. Bonden Anders Andersson sålde 1894 hemmanet 5 seland till Gideå & Husums AB för 20.000:- kronor.
5. Samma år sålde bonden Jonas Grundström Stormo och Kravatenslidskiftet från hemmanet $2\frac{1}{2}$ seland till Mo och Domsjö AB för 4.600:- kronor.
6. Samma år sålde även bonden Nils Johan Rådström hemmanet $3\frac{1}{3}$ seland till Mo och Domsjö AB för 12.800:- kronor. Säljaren skulle därjämte kostnadsfritt få nyttja hemmanet i 30 år.
7. Och slutligen sålde bonden J. F. Malmgren hemmanet $3\frac{1}{3}$ seland 1896 till Gideå & Husums AB för 15.000:- kronor. Arealen var 586 hektar. Säljaren skulle få bo kvar i 35 år. Därtill förekom en del mindre försäljningar.

Skogsförvärv i Nybyn

Genom ett köpekontrakt daterat den 4/4 1851 sålde bönderna Erik Thomasson $6\frac{2}{3}$ seland, Erik Andersson $6\frac{2}{3}$ seland, Olof Andersson $3\frac{1}{3}$ seland, Anders Nilsson $3\frac{1}{3}$ seland, avverkningsrätten för 50 år på hela Nyby skog till herrarna James Dickson & Co. Affären gjordes upp av inspektör Trolle.

Enligt kontraktet gällde det skog tjänlig till sågtimmer, bjälkar och mastträd. Köpesumman utgjorde sammanlagt 1.500 riksdaler riksgäldssedlar. Bruksägarna fick rätt att dämna och bygga dammar i Lillån samt flotta timmer där. Bönderna skulle även årligen erhålla tillsammans $\frac{1}{4}$ tunna råg och $\frac{1}{4}$ tunna korn eller betalning efter markegångspris. Och de erhöll även rätt till vedbrand, nödig skog för underhåll av byggnader, virke till gärdesgårdar, tjärtorved, lövskog till pottaskebränning, rätt att ta granlöpe (granbark att invändigt kläda tjärdalen med), stavar till tjärtunnor och virke till tjärdalar. Dessutom tilläts svedjande i tjälland. Säljarna utlovades även arbete.

Allteftersom skogsbruket utvecklades blev vattendragen viktiga transportleder av virket. Därvid byggdes flottningsdammar och rännor. Här en bild av Krymmeldammen i Björna lillå.

Nybybönderna sålde slutligen sina hemman till Gideå & Husums AB. Bonden och handlanden J. F. Malmgren i Björna hade under tiden sedan avverkningsrätten såldes blivit ägare till det delade hemman, som Erik och Olof Andersson innehaft. Alla hemman var nu på $6\frac{2}{3}$ seland.

Malmgren sålde sitt hemman 1881 för 3.000:- kronor, bonden Erik Ersson sitt 1882 till samma belopp, och 1883 sålde också bonden Per Strömberg hemmanet för 3.800:- kronor. Denne hade först sålt hemmanet samma år till grosshandlare P. G. L. Edin i Örnsköldsvik och därvid tagit av en torplägenhet väster om byn. Lagfart å detta köp beviljades dock inte, då torplägenheten icke hade angivna gränser. Detta torp inköptes av bolaget 1904 för 1.800:- kronor. Genom dessa köp blev Gideå & Husums AB ensam ägare till hela Nybyn med jord och skog.

Som tidigare framgått var det icke endast skogsbolag, som köpte böndernas skogar. En som i detta sammanhang ej bör glömmas är handlanden och sågverksägaren Johan Ödberg från Örnsköldsvik, vilken i slutet på 1840-talet byggde ett finbladigt sågverk i Gide by, kallat Gideåfors sågverk. Han köpte skogar i flera byar och hade även planer på att bygga en ångsåg i Gide, men planerna gick i stöpet, och Ödberg gick slutligen i konkurs.

Denne Johan Ödberg köpte även leveransvirke, vilket framgår av ett kontrakt mellan honom och björnabönderna daterat 14/7 1846. Bönderna åtog sig att leverera 204 stycken bjälkar vid Sörgidsjö-

Timmerhuggaren Zeibrant Olsson i Norra Krokvattnet eller Klubben får representera forna tiders timmerhuggare. Han är nu över 80 år och bor i Fredrika.

viken. Bjälkarna fick ej vara mindre än 12 tums tjocklek. Priset var följande:

För 12 tums bjälkar	12-15 alnar långa	14 skilling per aln
	15-18 » »	15 » » »
	18-20 » »	16 » » »
För 13 tums bjälkar	12-15 » »	17 » » »
	15-18 » »	18 » » »
	18-20 » »	20 » » »
För 14 tums bjälkar	12-15 » »	18 » » »
	15-18 » »	21 » » »
	18-20 » »	25 » » »

Allt i riksgäldssedlar.

Bjälkarna skulle vara täljda i fyrkant och fria från röta. Likvid skulle erläggas vid Själevads marknad i februari månad 1847 med 1 riksdaler 24 skilling riksgälds per bjälke och resten vid årets slut.

Om avverkningen av sågtimmer för Gideå Bruks ägares räkning lämnar följande tumsedel från Berg av år 1846 upplysning. Tumningen hade utförts av Jonas Grundström i Björna, vilken under flera år framåt tidvis utförde uppdrag för disponent Trolles räkning.

Sågtimret hade intummats vid stranden av Bergssjön och utgjorde sammanlagt 2.051 stockar $7\frac{1}{2}$ - $10\frac{1}{2}$ alnar långa och 10-20 tum i lilländan. Det var skog, som vår tid ej kan uppvisa!

I allmänhet tycks bolagens förvärv av skogar ha gått tämligen friktionsfritt, även om det uppstod misstankar, att mindre träddimensioner avverkats än som från början varit avsikten. I Hemling gick det så långt att process inleddes mellan bönderna och bolaget. Målet som fördes både i häradsrätt, hovrätt och högsta domstolen avgjordes till hemlingsbornas nackdel. Innan processen avgjordes hade dock ett flertal bönder sålt sina hemman till bolaget.

Vad blev det nu av bönderna, som sålt sina hemman? En del hade behållit sin inrösningsjord (inägor) med hus, men de flesta blev bolagsarrendatorer, s. k. landbönder. Så var fallet t. ex. i Nybyn, till dess bönderna i mitten på 1920-talet återköpte ägostyckningarna. I allmänhet hade dessa bolagsarrendatorer det relativt bra jämfört med den övriga lantbefolkningen. Bolaget byggde bl. a. upp ordentliga bostäder och ladugårdar åt dem, och dessutom var de i allmänhet tillförsäkrade arbete både i flottning och skogsarbete. Torpare och arbetare levde under betydligt svårare existensförhållanden.

Sedan skogsbolaget förvärvat avverkningsrättigheterna, vidtog ett intensivt arbete med att rusta upp flottlederna både i Gideälven och alla åar och bäckar, där virket skulle flottas. Dammar och flottningsrännor byggdes därvid på många ställen, och sedan Gideå &

